

AKSJOLOGICZNY ASPEKT WSPÓŁCZESNYCH NARRACJI O KLIMACIE

Sara Akram

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

<https://doi.org/10.15388/VLLP.2021.27>

ADNOTACJA. Celem artykułu jest analiza wartości, jakie ujawniają się w wybranych narracjach o klimacie. W świetle kryzysu klimatycznego, będącego największym wyzwaniem współczesności, klimat postrzegany jest jako wartość i obecny coraz częściej w dyskursie publicznym. W artykule uwzględniono trzy narracje, które koncentrują się wokół sytuacji klimatycznej i prezentują różne punkty widzenia: młodych aktywistów klimatycznych, premiera Polski Mateusza Morawieckiego i ekologów chrześcijańskich. Dla każdej narracji wyodrębniono zestaw wartości, a także wskazano podobieństwa i różnice między nimi. Uwzględniono również kwestię usieciowienia wartości, które połączone są ze sobą w sposób znaczeniowy i pojęciowy.

SŁOWA KLUCZOWE: wartości, kryzys klimatyczny, aksjolingwistyka.

Naukowcy są zgodni co do tego, że kryzys klimatyczny jest wywołany działalnością ludzką. Pierwszy tekst dowodzący, że wytwarzany przez człowieka w procesach cywilizacyjnych CO₂ wpływa na globalne ocieplenie, został opublikowany w 1981 roku przez klimatologa i współpracownika NASA Jamesa Hansena i jego zespół (Bińczyk 2018; zob. Hansen i in. 1981). W 1988 roku powołano Międzyrządowy Panel ds. Zmian Klimatu (*Intergovernmental Panel on Climate Change*, w skrócie – IPCC), który dwa lata później przedstawił swój pierwszy raport, natomiast w 1992 roku problem zmiany klimatycznej ujęto oficjalnie w Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (Bińczyk 2018). W 2007 roku CO₂ został uznany przez Amerykański Sąd Najwyższy za substancję stanowiącą zanieczyszczenie.

Pierwszy plan działań klimatycznych Unii Europejskiej został ogłoszony w 1996 roku i zakładał zatrzymanie wzrostu temperatury globalnej na poziomie nie większym niż 2°C w stosunku do globalnej temperatury epoki przedindustrialnej (Bińczyk 2018). Drugim istotnym ustaleniem jest Porozumienie Paryskie, tj. porozumienie klimatyczne podpisane w 2015 roku przez 195 państw. Jego kluczowym celem jest „utrzymanie wzrostu globalnych średnich temperatur na poziomie

znacznie poniżej 2 stopni Celsjusza ponad poziom przedindustrialny i kontynuowanie wysiłków na rzecz ograniczenia wzrostu temperatur do 1,5 stopnia”¹. W celu osiągnięcia tego postulatu poproszono IPCC o sporządzenie specjalnego raportu², który został opublikowany 8 października 2018 roku, a z jego kluczowych wniosków wynika, że: „ocieplenie klimatu o 1,5°C będzie dużo mniej niekorzystne niż o 2°C, zarówno dla ludzi, jak i dla przyrody, oraz że działania, które trzeba podjąć, by osiągnąć ten cel nie wykluczają rozwoju stabilnej gospodarki i zmniejszania rozwarstwienia społecznego”³.

Ten krótki rys historyczny pokazuje, że na politycznej arenie międzynarodowej uświadomienie sobie i uznanie wagi zmian klimatycznych nastąpiło dość niedawno i zajmują one ważne miejsce w dyskursie publicznym. Dlatego też warto przyrzeć się bliżej różnym narracjom, koncentrującym się wokół kryzysu klimatycznego i postawić pytanie o wartości, jakie leżą u ich podstawy. Wartości są bowiem nieodłącznym elementem życia człowieka i towarzyszą mu od narodzin (Puzynina 1992). *Wartość* w polskiej humanistyce obejmuje tylko ‘to, co dobre’, natomiast w języku aksjologii oznacza zarówno ‘to, co dobre’, jak i ‘to, co złe’ (Puzynina 1993, 13–14).

W ramach polskiej aksjologii lingwistycznej wykształciły się dwa ujęcia relacji wartości i języka – rezydualne i holistyczne. Pierwsze zakłada postrzeganie wartości jako znajdujących się „obok języka”, są one faktami językowymi, które można wyodrębnić, w drugim ujęciu zaś wartości obejmują cały język (Bartmiński 2003). Stanowisko rezydualne związane jest z pracami Jadwigi Puzyniny – według badaczki przedmiotem aksjologii lingwistycznej jest sposób i zakres wyrażania wartości przez jednostki językowe (Puzynina 1989–1991). Stanowisko holistyczne reprezentuje natomiast Tomasz Krzeszowski, opiera się ono na kognitywnym podejściu do języka. Według Krzeszowskiego, w przedpojęciowe schematy wyobraźniowe wpisany jest dodatkowy parametr PLUS–MINUS, odpowiadający za dynamikę procesów metaforyzacyjnych, które kształtują określone pojęcia (Krzeszowski 1994). Wartości wyrastają zatem z ludzkiego doświadczenia rzeczywistości.

Ważnym głosem w dyskusji nad relacją wartości i języka jest stanowisko Jerzego Bartmińskiego, który opowiedział się za ujęciem holistycznym i problematykę aksjologiczną rozpatrywał w odniesieniu do koncepcji językowego obrazu świata:

JOS jest zależny (wywodliwy, pochodny) od założonego, w sposób jawny lub ukryty, systemu wartości <...>. Wartości są czynnikiem sterującym konstruowaniem wizji rzeczywistości przez subiekt doświadczający i konceptualizujący <...>, a w kolejności stanowią czynnik integrujący elementy obrazu świata utrwalonego w tradycji <...> (Bartmiński 2003, 63).

1 <https://naukaoklimacie.pl/aktualnosci/ocieplenie-o-1-5-stopnia-specjalny-raport-ipcc-308> (dostęp: 10.11.2020).

2 Tamże.

3 Tamże.

Wartości są zatem uwarunkowane nie tylko doświadczeniem indywidualnym, cielesnym człowieka, ale także doświadczeniem społecznym, kulturowym (Bartmiński 2003).

„Wydaje mi się jednak, że pandemia jest tylko pośrednim wyzwaniem dla naszej polityki. Prawdziwą próbą będzie reakcja Unii Europejskiej na kryzys klimatyczny, który wymaga zasadniczej zmiany sposobu rządzenia. Czeką nas nowe rozdanie, zarówno pod względem politycznym, jak i gospodarczym” – powiedziała w wywiadzie opublikowanym na łamach *Kultury Liberalnej* Paola Mattei, profesor nadzwyczajna na Wydziale Nauk Społecznych i Politycznych Uniwersytetu w Mediolanie⁴. W świetle tej wypowiedzi klimat można uznać za jedną z wartości obecnych we współczesnym myśleniu o świecie, dlatego też warto przyjrzeć się bliżej przestrzeni aksjologicznej, jaka kształtuje się wokół kryzysu klimatycznego.

Wartości można wyeksplikować z różnorodnych danych językowych, nie tylko systemowych, ale również tekstowych. Kluczową kwestią jest zawsze podmiot (i związany z nim punkt widzenia), dla którego coś jest wartością. Dlatego też w artykule zostaną zaprezentowane wartości ujawniające się w trzech narracjach: młodych aktywistów i aktywistek klimatycznych, premiera Mateusza Morawieckiego, którego stanowisko reprezentuje oficjalną narrację polskiego rządu, oraz aktywistów i ekologów chrześcijańskich.

1. *Nie zabierajcie nam przyszłości*

Sprawy związane z klimatem zyskały większe zainteresowanie dzięki „Szkolnemu Strajkowi dla Klimatu” Greta Thunberg, 16-latki pochodzenia szwedzkiego, która w 2018 roku rozpoczęła strajk pod szwedzkim parlamentem. Stała się tym samym inspiracją dla młodych ludzi na całym świecie do podejmowania samodzielnych działań na rzecz klimatu – w Polsce efektem tego stało się powstanie Młodzieżowego Strajku Klimatycznego – ruchu społecznego będącego częścią globalnej inicjatywy Fridays for Future. Jedną z najważniejszych wartości dla aktywistów jest przyszłość:

- (1) <...> tym razem nie będziemy pytali nauczycieli i polityków o zgodę – po prostu wyjdziemy na ulice i wykrzyczymy: »Nie zabierajcie nam przyszłości!«” – powiedział mi dzień przed pierwszym strajkiem klimatycznym Dominik Słowiński (17-latek), warszawski licealista⁵.

4 <https://kulturaliberalna.pl/2020/10/20/mattei-pandemia-dala-unii-nauczke-jak-postepowac-z-autorytaryzmami/> (dostęp: 09.11.2020).

5 <https://oko.press/mlodziejowy-strajk-klimatyczny-ma-gleboki-sens-czego-nie-rozumieja-prawicowi-publicysci/> (dostęp: 10.09.2020).

- (2) Zapoczątkowaliśmy ruch, który przekroczył nasze oczekiwania. Miliony ludzi użyły tej sprawie swojego głosu i swoich ciał. Robimy to nie dlatego, że takie mieliśmy marzenie, ale dlatego, że nie widzieliśmy nikogo innego, kto robiłby cokolwiek dla zabezpieczenia naszej przyszłości⁶.
- (3) Łączy nas świadomość, że to reakcja na kryzys klimatyczny będzie decydująca dla naszej wspólnej przyszłości⁷.
- (4) Jeśli mnie nie posłuchacie, to w porządku. Jestem tylko szesnastoletnią dziewczyną ze Szwecji. Ale nie możecie lekceważyć tego, co mówią naukowcy, co mówi nauka, co mówią miliony dzieci, które organizują strajki szkolne, bo domagają się prawa do przyszłości⁸.

W zacytowanych kontekstach przyszłość rozumiana jest jako prawo, które może być odebrane, co implikują wyrażenia *zabieranie przyszłości*, *domaganie się prawa do przyszłości*. Młodzi aktywiści odczuwają i rozumieją bezpośrednie zagrożenie dla życia związane ze zmianami klimatycznymi, o czym świadczy użyty w kontekście (2) czasownik *zabezpieczyć*, ale zagrożenie to wynika również z postawy dorosłych ludzi, którzy wydają się nie zdawać sobie sprawy z powagi sytuacji. W swoim wystąpieniu w Parlamencie Europejskim Greta Thunberg posłużyła się z kolei metaforą Ziemi jako domu, który zagrożony jest zniszczeniem:

- (5) Chcę, żebyście panikowali, jakby wasz dom się palił. Kiedy to mówię, zawsze ktoś mi tłumaczy, że to zły pomysł. <...> Ale kiedy wasz dom płonie i musicie go ratować, żeby nie spłonął doszczętnie, wtedy pewien stopień paniki jest potrzebny⁹.
- (6) Mam nadzieję, że nasze fundamenty są jeszcze mocniejsze, ale obawiam się, że tak nie jest¹⁰.
- (7) Nasz dom grozi zawaleniem. Cała nasza przyszłość – i los tego wszystkiego, co osiągnęliśmy do tej pory – dosłownie leży w waszych rękach¹¹.

Zniszczenie implikują leksemy: *palić się*, *płonąć*, *zawalenie*, jednocześnie aktywistka wskazuje na słabość podstaw naszej cywilizacji. *Fundamenty* są w znaczeniu dosłownym, podstawą jakiejś budowli, natomiast w sensie metaforycznym oznaczają ‘podstawowy czynnik warunkujący działanie, rozwój lub istnienie czegoś’ (WSJP).

Swoją wiedzę o przyczynach i skutkach kryzysu klimatycznego aktywiści czerpią z wiedzy naukowej:

6 <https://krytykapolityczna.pl/swiat/strajk-klimatyczny-dlaczego-znow-protestujemy/> (dostęp: 10.09.2020).

7 <https://www.msk.earth/wartosci> (dostęp: 10.09.2020).

8 <https://krytykapolityczna.pl/swiat/greta-thunberg-katastrofa-klimatyczna-przemowienie/> (dostęp: 10.09.2020).

9 Tamże.

10 Tamże.

11 Tamże.

- (8) Punkty zwrotne, po których nie będzie już odwrotu, bo zmiany staną się nieodwracalne, mogą nadejść nieco wcześniej lub nieco później, niż to wynika z wyliczeń. Nikt nie wie tego na pewno. Mamy jednak pewność, że nadejdą – w przybliżeniu w takim właśnie czasie, bo jednak są to obliczenia, a nie czyjeś opinie lub domysły. Prognozy te są oparte na danych naukowych, co do których zgadzają się wszystkie kraje uczestniczące w pracach IPCC¹².
- (9) Badania pokazują, że wszędzie na świecie zanieczyszczenia pochodzące ze spalania paliw kopalnych są największym zagrożeniem dla zdrowia dzieci. <...> Paliwa kopalne dosłownie nas duszą. Nauka woła o natychmiastowe działanie, a politycy wciąż w najlepsze to ignorują¹³.
- (10) Dzieci w wieku szkolnym, młodzież i dorośli na całym świecie stają razem, żądając od naszych przywódców natychmiastowych i konkretnych działań – nie dlatego, że tak chcemy, ale dlatego, że tego wymaga od nas nauka¹⁴.
- (11) Stoimy przy stanowisku, że klimat nie ma barw politycznych, a konieczność reakcji na katastrofę klimatyczną wynika z faktów naukowych¹⁵.

W zacytowanych fragmentach pojawiają się leksemy: *dane naukowe, obliczenia, badania, wyliczenia, fakty naukowe*, które wskazują na przywiązywanie wagi do ustaleń ekspertów. Nauka stoi w opozycji do subiektywnych opinii, poglądów, ale także upolitycznienia katastrofy klimatycznej, o czym świadczy określenie *klimat nie ma barw politycznych* (11). Wiedza naukowa postrzegana jest jako wiedza pewna i niepodważalna, nie jest *domysłem* ani *opinią*, daje jasne wskazówki co do konieczności podjęcia określonych działań. Powoływanie się na badania naukowe w wypowiedziach aktywistów kontrastuje jednocześnie z biernością, a wręcz ignorancją, polityków, wprost wyrażoną w cytacie (9).

Z wiedzą naukową łączy się potrzeba edukacji w kwestii zmian klimatycznych, zwiększania świadomości na temat połączonych ze sobą procesów i zjawisk, które wpływają na kształt przyszłego życia ludzkości:

- (12) A jednak wciąż mało kto wie o tych katastrofach, mało kto rozumie, że to zaledwie pierwsze objawy załamania klimatu i załamania ekosystemu. Bo niby skąd ludzie mogliby o tym wiedzieć? Nikt im nie powiedział. Albo, co ważniejsze, nie powiedział im tego nikt, kto powinien, i tak, jak powinien¹⁶.
- (13) Domagamy się zawarcia kompleksowej i aktualnej wiedzy o mechanizmach kryzysu klimatycznego w podstawie programowej na

12 Tamże.

13 <https://krytykapolityczna.pl/swiat/strajk-klimatyczny-dlaczego-znow-protestujemy/> (dostęp: 10.09.2020).

14 Tamże.

15 <https://www.msk.earth/wartosci> (dostęp: 10.09.2020).

16 <https://krytykapolityczna.pl/swiat/greta-thunberg-katastrofa-klimatyczna-przemowienie/> (dostęp: 10.09.2020).

wszystkich szczeblach edukacji, przy zapewnieniu kadrze nauczycielskiej obowiązkowych szkoleń w tym zakresie¹⁷.

- (14) „W Polsce wciąż zbyt mało mówi się o zmianach klimatycznych, świadomość tego problemu jest wciąż zbyt niska. Dlatego Młodzieżowym Strajkiem Klimatycznym chcemy pokazać, jak ważny jest to temat” – mówi OKO.press Weronika Woźniak (17 l.), współorganizatorka krakowskiego strajku¹⁸.

Edukacja, jak czytamy w postulatach MSK, powinna być *kompleksowa*, a więc obejmująca całość wiedzy dotyczącej klimatu, a także *aktualna* – powinna zatem bazować na najnowszych badaniach. W cytacie (14) dwukrotnie użyta przez aktywistkę partykuła *zbyt* (*zbyt mało*, *zbyt niska*) podkreśla niewystarczający poziom świadomości problemów klimatycznych w polskim społeczeństwie.

Aktywiści domagają się od polityków wzięcia odpowiedzialności za przyszłość, co wiąże się z podjęciem określonych, realnych działań, a nie jedynie deklaracji słownych:

- (15) Wszystko i wszyscy musimy się zmienić. Ale ten, kto ma za sobą większą platformę, ponosi większą odpowiedzialność¹⁹.
- (16) Od Pana jako szefa rządu oczekujemy odpowiedzialnej polityki, która zapewni społeczeństwu stabilne i bezpieczne życie. Podczas ostatniego posiedzenia Rady Europejskiej podjął Pan decyzję, która zagraża przyszłości Polski²⁰.
- (17) „Chcemy wytworzyć maksymalną presję na polityków i zmusić ich do działania. Indywidualne, codzienne działania – segregowanie śmieci, ograniczenie zużycia plastiku, niejedzenie mięsa – nie są w stanie zatrzymać katastrofy klimatycznej, do której się zbliżamy. Dziś potrzebne są konkretne decyzje polityczne przede wszystkim dotyczące energetyki, odejścia od węgla”²¹.
- (18) Strajkowanie nie jest czymś, na co zdecydowaliśmy się z przyjemnością; robimy to, bo nie widzimy innych opcji. Patrzyliśmy, jak zwoływane były kolejne konferencje klimatyczne ONZ. Niezliczone negocjacje przynosiły wiele szumnych, ale ostatecznie pustych zobowiązań ze strony rządów wielu krajów – tych samych rządów, które zezwalają przedsiębiorstwom wydobywczym pozyskiwać coraz większe ilości ropy i gazu i tym samym puszcząć z dymem naszą przyszłość dla zysku²².

17 <https://www.msk.earth/postulaty> (dostęp: 10.09.2020).

18 <https://oko.press/mlodziejowy-strajk-klimatyczny-ma-gleboki-sens-czego-nie-rozumieja-prawicowi-publicysci/> (dostęp: 10.09.2020).

19 <https://krytykapolityczna.pl/swiat/greta-thunberg-katastrofa-klimatyczna-przemowienie/> (dostęp: 10.09.2020).

20 <https://krytykapolityczna.pl/kraj/mlodziejowy-strajk-klimatyczny-list-do-premiera/> (dostęp: 10.09.2020).

21 <https://oko.press/mlodziejowy-strajk-klimatyczny-ma-gleboki-sens-czego-nie-rozumieja-prawicowi-publicysci/> (dostęp: 10.09.2020).

22 <https://krytykapolityczna.pl/swiat/strajk-klimatyczny-dlaczego-znow-protestujemy/> (dostęp: 10.09.2020).

- (19) Politycy i firmy pozyskujące paliwa kopalne wiedziały o zmianie klimatu już od dziesięcioleci. A jednak rządy nadal pozwalają spekulantom wykorzystywać zasoby naszej planety i niszczyć ekosystemy. Szybkie zyski okazują się ważniejsze od naszej egzystencji²³.
- (20) Zbiorowe działania są skuteczne, udowodniłoby to. Skoro jednak wszystko musi się zmienić, potrzebujemy wszystkich. Każdy i każda z nas musi dołączyć do ruchu na rzecz klimatu. Nie wystarczy po prostu zadeklarować, że nam zależy: trzeba to pokazać. A do liderów, którzy właśnie zmierzają do Madrytu, mamy proste przesłanie: oczy wszystkich przyszłych pokoleń skierowane są na was. Stańcie na wysokości zadania²⁴.

Złożone przez rządy wielu państw deklaracje zostały negatywnie ocenione i nazwane *pustymi* oraz *szumnymi*, a więc bezwartościowymi. Leksem *pusty* w przytoczonym kontekście oznacza bowiem ‘pozbawiony rzeczywistego znaczenia czy rzeczywistej wartości’ (WSJP). Jednocześnie aktywiści wypominają politykom hipokryzję (cytat 18) – z jednej strony obiecywali oni działanie na rzecz poprawy sytuacji, z drugiej – wciąż pozwalają na nadmierne wydobywanie paliw kopalnych. Użycie wyrażenia *puszczać coś z dymem* w odniesieniu do przyszłości podkreśla poczucie bycia oszukanym.

W świetle przytoczonych cytatów w obliczu kryzysu klimatycznego każdy powinien poczuwać się odpowiedzialności – widać to wyraźnie w kontekstach (15) i (20), w których używa się kwantyfikatorów o największym stopniu ogólności: *wszystko, wszyscy, każdy, każda*. Szczególnie odpowiedzialni są jednak liderzy polityczni, ponieważ to oni mają wszelkie narzędzia, aby zmienić obecną sytuację.

Oczekiwania i wymagania młodych aktywistów są tym większe, im bardziej odczuwają oni podrzędną pozycję wobec dorosłych, nie są traktowani jako równi, a więc lekceważeni:

- (21) O naszej przyszłości decydują ludzie 40, 50 i 60-letni, którzy nie traktują nas partnersko. A przecież to my będziemy ponosić konsekwencje ich decyzji. Bo kiedy ich już nie będzie, to my będziemy się zmagać ze skutkami zmian klimatycznych²⁵.

Relacja partnerska jest to bowiem relacja, w której obie strony są sobie równe. Tymczasem młodzi aktywiści szczególnie silnie odczuwają brak wpływu na decyzje kształtujące ich przyszłość:

- (22) Wiele osób takich jak ja, które przez całe życie będą odczuwać skutki zmiany klimatu, nie ma nawet prawa głosu. Nie mamy

23 Tamże.

24 Tamże.

25 <https://oko.press/nie-zabierajcie-nam-przyszlosci-dzis-pierwszy-polski-mlodziezowy-strajk-klimatyczny/> (dostęp: 10.09.2020).

wpływu na decyzje podejmowane w biznesie i w polityce, nie mamy wpływu na technologię, media, szkoły ani ośrodki naukowe. <...> Właśnie dlatego miliony dzieci i młodzieży wychodzą na ulice, organizują szkolne strajki, żeby zwrócić uwagę na kryzys klimatyczny²⁶.

- (23) „Głęboko wierzę, że z naszej inicjatywy może się narodzić młodzieżowy ruch klimatyczny” – mówi Dominik. Jego zdaniem dla wielu młodych ludzi udział w strajku będzie ważnym, przełomowym doświadczeniem. „Młodych gnębi poczucie braku sprawczości. Od najmłodszych lat jesteśmy pod butem dorosłych – uczy nas się podległości, wykonywania poleceń, oczekuje jedynie słuchania się. Ale kiedy tysiące z nas zaprotestują w całej Polsce, to nie będzie już można nas tak po prostu zignorować. Myślę, że w wielu nas obudzi to siłę, motywację i odwagę do dalszego działania”²⁷.

Relacja podrzędności młodzieży i nadrzędności dorosłych przejawia się w wyrażeniu *być / robić coś pod butem kogoś*, oznaczającym ‘być / robić coś w zniewoleniu’ (WSJP PAN), ale również w takich wyrażeniach jak *wykonywanie poleceń* czy *słuchanie się [kogoś]*, które oznacza ‘stosować się do czyichś poleceń lub rad’ (WSJP). Organizowanie protestów daje natomiast poczucie aktywności, sprawczości.

Nierówności wynikające z kryzysu klimatycznego mają różny wymiar, dlatego też jednym z istotnych pojęć z nim związanych jest sprawiedliwość klimatyczna. Jest ona przedmiotem refleksji naukowców od ponad dwudziestu lat i ujawnia się również w narracjach o klimacie, będących przedmiotem artykułu. Sprawiedliwość klimatyczna jest międzypokoleniowym wyzwaniem etycznym i obejmuje takie zagadnienia jak rodzaj i poziom działań, jakie jesteśmy winni podjąć wobec przyszłych pokoleń, a także podział ciężaru tych działań (Roser i in. 2015). Ma ona charakter zarówno postulatu, do którego realizacji powinniśmy dążyć, jak i wartości, ponieważ jest postrzegana jako coś cennego.

Idea sprawiedliwości klimatycznej jest realizowana m.in. przez sprawiedliwą transformację energetyczną, która pojawiła się w jednym z postulatów MSK:

- (24) Oczekujemy podjęcia natychmiastowych kroków prowadzących do przeprowadzenia sprawiedliwej transformacji gospodarki w celu redukcji emisji gazów cieplarnianych. Wymagamy by respektowano prawa i potrzeby wszystkich których dotkną skutki transformacji, szczególnie osób zatrudnionych w sektorach energetyki, rolnictwa, przemysłu i transportu²⁸.

25 września 2020 roku MSK zorganizował natomiast protest pod hasłem „Cała Polska dla sprawiedliwości klimatycznej!”:

26 <https://krytykapolityczna.pl/swiat/greta-thunberg-katastrofa-klimatyczna-przemowienie/> (dostęp: 10.09.2020).

27 Tamże.

28 <https://www.msk.earth/postulaty> (dostęp: 10.09.2020).

- (25) Dążenie do sprawiedliwości klimatycznej to działanie na rzecz redukcji nierówności tworzonych lub pogłębianych przez kryzys klimatyczny. Społeczności niemające wpływu na procesy decyzyjne wpływające na sytuację klimatyczną będą najmocniej poszkodowane, a osoby mające moc decyzyjną czerpią ze spalania paliw kopalnych bezpośrednio (choć krótkotrwałe) korzyści²⁹.
- (26) Doszliśmy do punktu, w którym wąska grupka osób przy władzy i prowadzących wielkie biznesy, decydujących o wykorzystaniu paliw kopalnych, wydaje wyrok wobec życia i zdrowia milionów osób na całym świecie. Politycy i rządzący odbierają nam prawo do decydowania o naszej przyszłości. Nie zgadzamy się na to, żeby nasz los był dyktowany przez wąską grupę ludzi, bezpośrednio czerpiących zyski z paliw kopalnych³⁰.
- (27) Społeczeństwa nisko rozwinięte, ze względu na swoje położenia geograficzne i sytuację gospodarczą, są najbardziej narażone na ekstremalne zjawiska pogodowe i ich śmiertelne skutki. Są to jednocześnie kraje, które na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat w najmniejszym stopniu przyczyniły się do wzrostu globalnej temperatury³¹.

Postulat sprawiedliwości klimatycznej implikuje istnienie niesprawiedliwości, która dotyczy tego, w jakim stopniu różne państwa są odpowiedzialne za zmiany klimatyczne i mogą radzić sobie z ich skutkami³², a także – podejmują decyzje, mające wpływ na przyszłość. Państwa najbardziej dotknięte niesprawiedliwością są określane następująco: *społeczności niemające wpływu na procesy decyzyjne; [społeczności] najmocniej poszkodowane; społeczeństwa nisko rozwinięte, [społeczeństwa] najbardziej narażone; kraje, które <...> w najmniejszym stopniu przyczyniły się do wzrostu globalnej temperatury*.

Zwróćmy uwagę na to, że częściej pojawiają się leksemy *społeczność* i *społeczeństwo* niż *kraj* lub *państwo* (ten wyraz nie pojawia się ani razu). Dwa pierwsze leksemy kładą nacisk na ludzi połączonych więzami społecznymi, podczas gdy *kraj* i *państwo* mają charakter bezosobowy. *Społeczność* definiowana jest bowiem jako ‘ogół ludzi mieszkających na jakimś terenie lub należących do określonej grupy narodowej, zawodowej, wyznaniowej lub innej’ (WSJP), *społeczeństwo* zaś oznacza ‘ogół ludzi mieszkających w jakimś kraju lub regionie, pozostających we wzajemnych stosunkach, wynikających z panujących tam warunków życia i gospodarowania’ (WSJP). Dla porównania warto przywołać definicję leksykograficzną *kra-*

29 <https://www.msk.earth/> (dostęp: 17.11.2020).

30 Tamże.

31 Tamże.

32 Kryzys klimatyczny determinuje więc nowy podział świata, w wymiarze klasowym – między klasą ofiar a klasą trucielei-hiperkonsumentów (Bińczyk 2018).

ju, który określony został jako ‘zamieszkane terytorium zorganizowane politycznie i gospodarczo w jedną całość, mające swój rząd’ (WSJP).

W kontekstach (25–27) ujawnia się ponadto kontrast między *wąską grupą* (*grupką*), mających władzę polityczną i gospodarczą oraz czerpiących zyski z wydobycia paliw kopalnych, a *milionami osób na całym świecie*, na których zdrowie i życie wpływają decyzje i działania dużo mniejszej grupy osób.

Członkowie MSK otwarcie i stanowczo wyrażają swój sprzeciw wobec niesprawiedliwości wynikających z kryzysu klimatycznego:

- (28) My, jako przedstawiciele młodego pokolenia, otwarcie nie zgadzamy się na niesprawiedliwość klimatyczną. Kryzys klimatyczny jest bowiem nie tylko kryzysem ekologicznym – lecz także kryzysem społecznym³³.

Wskazując jednocześnie na powiązanie kwestii klimatycznych i społecznych, młodzi aktywiści deklarują solidarność z tymi, których najbardziej dotyczą nierówności:

- (29) Stoimy wobec tego murem za społecznościami, które są wykluczane z debaty o kryzysie klimatycznym. Jednym z podstawowych praw człowieka jest prawo do życia, życia w wolności i bezpieczeństwie. Prawo to jest nam wszystkim odbierane, niektórym szybciej i boleśniej. Nie zgadzamy się więc na taki stan rzeczy. Jednoczymy się i protestujemy, solidarność jest naszą bronią³⁴.

Solidarność jako wartość ujawniła się także we wcześniejszych kontekstach, choć nie w sposób bezpośredni. Odwołajmy się najpierw do słownikowej definicji leksemu *solidarność*, w której znajdziemy znaczenia: ‘poczucie wspólnoty z jakąś osobą lub grupą ludzi, objawiające się współdziałaniem, wspieraniem i gestami pomocy’ (WSJP); ‘poczucie wspólnoty i współodpowiedzialności wynikające ze zgodności poglądów oraz dążeń’ (SJP PWN); ‘odpowiedzialność zbiorowa i indywidualna określonej grupy osób za całość wspólnego zobowiązania’ (SJP PWN). Zwróćmy uwagę na to, że *solidarność* definiowana jest przez *odpowiedzialność* (lub *współodpowiedzialność*), która została wyróżniona jako jedna z wartości. W różnych kontekstach pojawiały się także określenia nawiązujące do solidarności, takie jak: *wspólna przyszłość*; *zbiorowe działania*; *mówienie wspólnym głosem*; *każdy i każda musi dołączyć do ruchu na rzecz klimatu*; *wszyscy musimy się zmienić*. Kryzys klimatyczny jest bowiem problemem globalnym, dlatego też przezwycięzenie go wymaga wspólnego, solidarnego działania wszystkich ludzi na świecie.

W definicjach słownikowych *solidarność* ma wymiar przede wszystkim ludzki. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska wykazała, że „solidarność, której obraz

33 Tamże.

34 Tamże.

utrwała polszczyzna ogólna, to akt obejmujący sferę międzyludzką, tzn. przestrzeń między jednostkami lub między grupami” (2018, 197) i zestawiała go z kulturą tradycyjną, której jedną z fundamentalnych zasad jest idea solidarności z życiem, wyodrębniona przez Williama Thomasa i Floriana Znanieckiego.

Wśród postaw religijnych i magicznych chłopów, badacze wyróżnili postawę opartą na przekonaniu o ożywieniu wszelkich elementów natury oraz na idei solidarności życia w przyrodzie. „Cały ten świat ożywionych i mniej lub więcej świadomych istot związany jest ogólną solidarnością na pewno o charakterze mistycznym, ponieważ jej działanie nie jest zwykle całkiem dostępne obserwacji i nie da się określić racjonalnie, ale której przejawy wyrażają tę samą moralną zasadę, co solidarność rodziny i zbiorowości” (Thomas, Znaniecki 1976, 181). Jak zaznaczyli badacze, solidarność ta była niezbędnym warunkiem egzystencji chłopów, dlatego też najprostszy akt spożycia darów przyrody nabierał charakteru religijnego (tamże, 185). Postawa człowieka wobec natury charakteryzowała się życzliwością, chęcią niesienia pomocy i szacunkiem. Przyroda traktowana była jako grupa pierwotna, a człowiek – jako jej część, nie znajdował się jednak w pozycji nadrzędnej wobec pozostałych elementów przyrody (tamże).

Postawa aktywistów nie ma jednak charakteru religijnego ani magicznego, ponieważ opiera się na wiedzy naukowej. Brakuje w niej również pierwotnego poczucia jedności ze światem – człowiek pozostaje niejako na zewnątrz świata, który najpierw zniszczył, a teraz musi ratować.

2. Zabezpieczyliśmy interesy polskich przedsiębiorców

Wśród zacytowanych kontekstów pojawiły się fragmenty listu MSK do premiera Mateusza Morawieckiego. List ten został wystosowany po odmowie podpisania zobowiązania osiągnięcia przez Polskę neutralności klimatycznej do 2050 roku podczas szczytu Unii Europejskiej w Brukseli 20 czerwca 2019 roku. MSK zarzucił premierowi m.in. zignorowanie ustaleń naukowców i nieodpowiedzialność w prowadzeniu polityki klimatycznej. Dlatego warto przyrzeć się bliżej temu, jakie wartości leżą u podłoża oficjalnego stanowiska polskiego rządu.

Jedną z często eksponowanych wartości jest odpowiedzialność:

- (30) Zdaniem szefa rządu, przyjmowanie nowych celów w polityce klimatycznej musi być odpowiedzialne, premier podkreślał odpowiedzialność za obywateli i koszty energii³⁵.

35 <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/polska-blokuje-zapisy-polityki-klimatycznej-w-brukseli/pgvvbxy> (dostęp: 06.11.2020).

- (31) „Transformacja energetyczna związana ze zmianami klimatu i przyjmowaniem ewentualnych nowych celów musi być sprawiedliwa, musi być odpowiedzialna, a to znaczy odpowiedzialność za naszych obywateli, za koszty energii, za koszty wiążące się z dodatkowymi ryzykami poprzez przyjęte nowe cele” – mówił premier³⁶.

W wypowiedziach premiera odpowiedzialność odnosi się jednak przede wszystkim do obywateli polskich i kosztów, które mieliby ponieść w imię transformacji energetycznej, a nie do zobowiązań wobec przyszłości. O powodach, dla których szef polskiego rządu odmówił podpisania zobowiązania neutralności klimatycznej, mówi on następująco:

- (32) „Musimy wiedzieć, jakie środki otrzymamy na modernizację naszych poszczególnych sektorów gospodarki tak, żeby ewentualne zmiany i nowe zobowiązania, które się mogą pojawić np. w wyniku polityki klimatycznej UE odzwierciedlały nasz stan rozwoju gospodarczego i nasze wyzwania, a także nasze ryzyka”³⁷.
- (33) „Wraz z Grupą Wyszehradzką, a także z Estonią doprowadziliśmy do takiej sytuacji, że w konkluzjach nie został ujęty rok 2050, a to <...> oznacza, że nie przyjęliśmy dzisiaj dodatkowych, jeszcze bardziej ambitnych celów klimatycznych i zabezpieczyliśmy tym samym interesy polskich przedsiębiorców, obywateli, którzy ponosiliby ryzyko dodatkowego opodatkowania, kosztów i nie mogliśmy się na to zgodzić”³⁸.
- (34) „Musimy mieć całą, bardzo dokładną analizę, jak również konkrety na stole, co, jakie mechanizmy kompensacyjne, dodatkowe środki mogą być przeznaczone dla Polski, polskich obywateli i przedsiębiorców, tak żebyśmy nie zostali znowu złapani w pułapkę ofsajdową”³⁹.

Punkt widzenia premiera Polski opiera się na interesie gospodarczym polskich obywateli, co wprost zostało wyrażone w cytacie (33). *Interes* występuje tu w znaczeniu ‘korzyści, jaka może wyniknąć dla kogoś’ (WSJP), zaś w przykładowych połączeniach pojawiają się takie kolokacje jak *chronić / naruszać / uwzględnić czyjś interes*. Kluczowe są kwestie materialne: *dodatkowe środki, koszty, dodatkowe opodatkowanie*, związane z transformacją energetyczną. Jednym z powodów niezgody był brak konkretnych wyliczeń związanych z nowymi celami polityki klimatycznej, dlatego też w kontekstach pojawiają się takie określenia jak *bardzo dokładna analiza, konkrety na stole* (34) oraz *konkretny pakiet kompensacyjny* (38).

36 Tamże.

37 Tamże.

38 Tamże.

39 Tamże.

W wypowiedziach premiera dostrzec można implikacje zagrożenia, jakie miałyby stanowić dla polskiej gospodarki zmiana w polityce klimatycznej Unii Europejskiej. Świadczą o tym leksemy: *dodatkowe ryzyka* (31), *zabezpieczenie interesów polskich przedsiębiorców* (33), *pułapka ofsajdowa* (34). *Ofsajd* (ang. *offside*) to po polsku *spalony*, wyraz ten należy zatem do dyskursu sportowego. Pułapka ofsajdowa „jest ryzykowną, ale skuteczną techniką w piłce nożnej”⁴⁰, dzięki której drużyna ją „zastawiająca” może zdobyć rzut wolny, ale tylko jeśli sędzia zauważy pozycję spaloną. Metaforyczne użycie tego wyrażenia w omawianym kontekście sugeruje zatem, że UE zamierzała wykreować sytuację, w której chciała uzyskać korzyści kosztem Polski. Działanie to miałoby charakter intencjonalny i zaplanowany, co można odnieść także do znaczenia ogólnego leksemu *pułapka*. Jednak w definicjach słownikowych tego wyrazu ujawnia się przede wszystkim element *schwytania czegoś / kogoś*, podczas gdy wyrażenie *pułapka ofsajdowa* eksponuje zdobycie przewagi nad kimś.

Dlatego też z wypowiedzi premiera można odczytać, że UE próbuje dokonać zmian niekorzystnych dla niektórych państw, w tym Polski:

- (35) Premier nie ujawnił we wtorkowym wystąpieniu w Sejmie szczegółów polskiej strategii energetycznej. Podkreślał za to, że transformacja proklimatyczna musi być bezpieczna i korzystna dla Polski. Mówił też, że ślad węglowy, regulacje podatkowe i zapobieganie carbon leakage (ucieczce emisji – red.) muszą wspierać polską energetykę i polską transformację. – Nie godzimy się też na dyskryminację i nieuwzględnianie naszego punktu wyjścia – grzmiał z mównicy⁴¹.
- (36) „Najważniejszy jest dla nas interes naszych obywateli, naszych przedsiębiorców, gospodarki i przemysłu. Polska rozwija się bardzo dobrze, ale nie możemy pozwolić na to, żeby ten rozwój teraz został stłumiony – żeby na Polskę włożono największe ciężary w zakresie polityki klimatycznej” – powiedział premier Morawiecki, wyrażając swoje stanowisko ze szczytu UE w wywiadzie dla PAP⁴².
- (37) Dodał, że Polska jest w innej sytuacji niż „kraje Europy zachodniej, która miała szczęście znaleźć się po właściwej stronie ‘żelaznej kurtyny’”. Zapóźnienie wynikające z obecności w bloku wschodnim doprowadziło do braku rozwoju bardziej ekologicznej energetyki. „Teraz próbuje się zmusić niektóre kraje, w tym nas, do bardzo gwałtownego przebudowania naszego systemu – bez uwzględnienia tych historycznych okoliczności” – dodał premier⁴³.

40 <https://wformie24.poradnikzdrowie.pl/rekreacja/sporty-letnie/spalony-co-jest-prosta-definicja-spalonego-w-pilce-noznej-aa-UgEh-aWmA-wjbZ.html#co-to-jest-pulapka-ofsajdowa> (dostęp: 08.11.2020).

41 <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/expose-premiera-morawieckiego-co-szef-rzadu-mowil-o-klimacie-i-energetyce/yc89pbh> (dostęp: 06.11.2020).

42 <https://oko.press/morawiecki-dumny-z-zablokowania-celow-klimatycznych-nie-mamy-sobie-nic-do-zarzucenia-nieprawda-rzad-pis-ma/> (dostęp: 06.11.2020).

43 Tamże.

- (38) „Nie zgodzimy się jednak na to, aby to polscy przedsiębiorcy mieli ponosić koszty nieproporcjonalne do konsumpcji energii i wynikających z niej emisji CO₂. Będziemy tego twardo bronić: najpierw konkretny pakiet kompensacyjny, dopiero potem rozmowa o ewentualnych nowych celach klimatycznych” – dodał⁴⁴.

Poczucie zagrożenia wynika z poczucia niesprawiedliwości – tym razem odnosi się ona do nierównego podziału obciążeń związanych z polityką proklimatyczną, o czym świadczą określenia: *największe ciężary* (36) i *nieproporcjonalne koszty do konsumpcji energii* (38). W przytoczonych kontekstach pojawiają się implikacje opresyjnych działań UE, które można odczytać z leksemów i grup wyrazowych: *dyskryminacja*, *niewuwzględnianie naszego punktu wyjścia*, *zmusić do gwałtownego przebudowania systemu*. W dwa pierwsze wpisane jest gorsze traktowanie kogoś przez inną osobę / grupę osób, *dyskryminacja* oznacza bowiem ‘traktowanie jakichś osób lub grup osób mniej przychylnie niż innych lub ograniczanie ich praw ze względu na ich pewną cechę lub wyznawane poglądy albo religię’ (WSJP). Z kolei definicja czasownika *zmusić* brzmi: ‘spowodować, że ktoś zrobił coś wbrew swojej woli’ (WSJP).

Z kontekstu (37) wynika ponadto, iż sytuacja Polski zdeterminowana jest przez czynniki historyczne, przez które polska gospodarka nie jest rozwinięta w takim samym stopniu jak gospodarki zachodnie, o czym świadczy wyraz *zapóźnienie*. Choć zobowiązania wynikające z transformacji energetycznej są identyczne dla wszystkich państw członkowskich UE, to Polska przedstawiana jest jako ofiara niesprawiedliwego podziału działań i odpowiedzialności za zmiany klimatyczne

Z narracji Morawieckiego wynika zatem, że nowe cele klimatyczne miałyby negatywny wpływ na rozwój gospodarczy Polski, który zostałby *stłumiony* (36), podczas gdy transformacja energetyczna musi być, po pierwsze bezpieczna, po drugie – korzystna (35). Bezpieczeństwo oznacza w tym przypadku sprawiedliwą transformację, o czym premier mówił już w kontekście (31), a co ujawniło się również w następującym cytacie:

- (39) „Daliśmy sobie czas na wypracowanie sprawiedliwego kompromisu tak, żeby wszystkie sektory gospodarki, branże, regiony i państwa członkowskie rzeczywiście w sprawiedliwy sposób zostały potraktowane. Była to dobra, szczerza dyskusja i ostatecznie nasze stanowisko zostało przyjęte” – zaznaczył.

Poczucie sprawiedliwości wpisane jest także w leksem *kompromis*, a więc ‘porozumienie, które kończy spór dzięki wzajemnym ustępstwom’ (WSJP PAN). Warto zwrócić jednak uwagę na partykułę *rzeczywiście*, której użycie sugeruje, że wcześniejsze propozycje nie traktowały wszystkich sprawiedliwie. Negocjacje zo-

44 Tamże.

stały zaś nazwane *dobrymi* i *szczerymi*, oba przymiotniki o nacechowaniu pozytywnym kontrastują z poczuciem zagrożenia i opresji.

Korzystność transformacji proklimatycznej łączy się z postrzeganiem jej jako szansy na rozwój polskiej gospodarki, dlatego też premier zwraca uwagę na podjęte działania na rzecz klimatu:

- (40) – Kiedyś nie było nas stać na rozwijanie źródeł odnawialnych, a teraz nas nie stać, żeby ich nie rozwijać. Także dlatego, że może to dać potężny impuls rozwojowy dla polskiego przemysłu – stwierdził w expose. – Energetyka prosumencka, fotowoltaika, program budowy farm (wiatrowych – red.) na morzu, elektromobilność, a także elektrownie jądrowe – to nie tylko program energetyczny, to także program gospodarczy – dodawał⁴⁵.
- (41) Szef rządu zapowiedział także w expose walkę o to, by plastik nie zalał naszej planety, <...>. Mówił też o tym, że rząd będzie rozwijał program „Czyste powietrze”, bo – jak stwierdził – prawo do oddychania czystym powietrzem to „normalność, a nie ideologia”⁴⁶.
- (42) „Robimy wszystko, żeby przywrócić piękno przyrody. Poprawiamy warunki klimatyczne i jakość powietrza. Wdrażamy ogromne programy. Nie mamy sobie nic do zarzucenia”⁴⁷.

Paradoksalne użycie czasownika *nie stać kogoś na coś* w pierwszym zdaniu kontekstu (40) i *potężny impuls rozwojowy* wprowadzają pozytywny obraz transformacji energetycznej. Jednocześnie pojawiają się wyliczenia możliwości energetycznych (38) oraz dotychczasowych działań podejmowanych przez rząd, choć te mają charakter ogólnikowy: *robimy wszystko <...>*, *poprawiamy warunki <...>* *wdrażamy ogromne programy, szereg programów redukujących <...>*. Szczególną uwagę warto zwrócić na kontekst (41), w którym czyste powietrze postrzegane jest, po pierwsze, jako prawo, po drugie – jako *normalność* – nie podlega więc manipulacji politycznej, ideologicznej.

3. Zauważyć własną odpowiedzialność

Jedną z kluczowych wartości w narracji ekologów chrześcijańskich jest sprawiedliwość klimatyczna, oparta na biblijnym rozumieniu sprawiedliwości:

- (43) „Opcja na rzecz ubogich” stanowi sedno biblijnego pojmowania sprawiedliwości. Zatem na podstawie naszego biblijnego świadectwa

45 <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/expose-premiera-morawieckiego-co-szef-rzadu-mowil-o-klimacie-i-energetyce/yc89pbh> (dostęp: 06.11.2020).

46 Tamże.

47 <https://oko.press/morawiecki-dumny-z-zablokowania-celow-klimatycznych-nie-mamy-sobie-nic-do-zarzucenia-nieprawda-rzad-pis-ma/> (dostęp: 06.11.2020).

jesteśmy wezwani, by podnosić głos na rzecz najsłabszych i najbardziej narażonych w globalnej wspólnocie. Ponieważ „ofiary zmian klimatycznych stanowią nowe wcielenie ubogich, wdów i obcych przybyszów, których Bóg szczególnie miłuje i szczególnie o nich dba” (Pwt 10,17–18; „Minute on Climate Justice Busan”)⁴⁸.

Z cytatu (43) możemy wyczytać kilka kluczowych kwestii. Po pierwsze, świat jest postrzegany jako *globalna wspólnota*, co zostanie omówione w dalszej części artykułu. Po drugie, świat jest podzielony na ofiary kryzysu klimatycznego i tych, którzy powinni występować w ich imieniu. Po trzecie, ci drudzy są w pewien sposób odpowiedzialni za „najsłabszych i najbardziej narażonych”.

Wynikająca z kryzysu klimatycznego niesprawiedliwość zdeterminowana jest przez czynniki ekonomiczne, połączone z geograficznymi:

- (44) Już dzisiaj wyraźnie widać, że ci, którzy poprzez emisje gazów cieplarnianych najmocniej przyczynili się do zmian klimatu, nie muszą ponosić głównego ciężaru ich następstw. Jest to prawdą zarówno w odniesieniu do ich aspektów społecznych i ekonomicznych, jak również geograficznych i ekologicznych. Dotyczy to obecnych i przyszłych pokoleń⁴⁹.
- (45) Na synodzie klimatycznym Kościoła Ewangelicko-Luterańskiego w Północnych Niemczech we wrześniu 2014 r. jeden z proboszczów, za Horstem Gorskim, wskazywał na ścisłe powiązanie pomiędzy kryzysem klimatycznym a sprawiedliwością: „...już sam fakt, że te kraje, które w ostatnich dekadach najmniej przyczyniły się do zmian klimatycznych, najbardziej cierpią i będą w przyszłości cierpieć z powodu ich skutków oraz mają najmniejsze zasoby, by bronić się przed następstwami zmian klimatycznych, podczas gdy te kraje, które są w najwyższym stopniu ich współsprawcami i są w stanie przerzucać ich następstwa na inne części świata, jest – w dosłownym sensie – krzyżującą do nieba niesprawiedliwością...”⁵⁰.

Istotą niesprawiedliwości klimatycznej jest, przypomnijmy, to, że konsekwencje zmian klimatycznych w największym stopniu dotyczą i będą dotyczyć kraje biedne, a które w niewielkim stopniu odpowiadają za przemysłową emisję dwutlenku węgla. Jednocześnie ze względu na niski stan rozwoju ekonomicznego kraje te nie są w stanie przeciwdziałać skutkom katastrofy klimatycznej, co dodatkowo powiększa stopień ubóstwa ich mieszkańców (45). Podział ekonomiczny – na kraje rozwijające się i kraje (wysoko) rozwinięte – połączony jest z podziałem geograficz-

48 <https://pielgrzymkadlaklimatu.pl/dlaczego-pielgrzymujemy/nasze-cele/> (dostęp: 06.11.2020).

49 <https://pielgrzymkadlaklimatu.pl/dlaczego-pielgrzymujemy/sprawiedliwosc-klimatyczna/> (dostęp: 06.11.2020).

50 Tamże.

nym – na kraje Południa⁵¹ (46), (48) i kraje Północy (choć to określenie nie pojawia się w żadnym z kontekstów, jest implikowane).

W narracji chrześcijańskich ekologów klimatycznych najsilniej eksponowana jest zatem sytuacja ofiar, co implikuje istnienie sprawców obecnej sytuacji, choć leksem ten pojawia się tylko raz w postaci derywatu *współsprawcy* (45). Oprócz tego kraje odpowiedzialne za największą emisję CO₂ zostały określone jako: *kraje największe i najpotężniejsze* (49) i *kraje o gospodarkach energochłonnych* (46). W postrzeganiu zarówno sprawców, jak i ofiar, dominuje perspektywa ekonomiczna: *kraje rozwijające się* (52), *kraje mniej energochłonne* (46), *kraje biedne* (45), *najbiedniejsi mieszkańcy* (51). W przypadku ofiar ujawnia się również perspektywa społeczna, oparta na biblijnej – *ubodzy, najsłabsi i najbardziej narażeni* (43), *kraje, które cierpią i będą cierpieć* (45).

Warto zatrzymać się nad terminem *kraje rozwijające się* i zestawić go z wyrażeniem *kraje nisko rozwinięte* – oba te terminy należą do dyskursu ekonomicznego i są używane synonimicznie (Wieloch 2015). W kontekście (27) pojawiło się z kolei określenie *społeczeństwa nisko rozwinięte*, co możemy uznać za alternatywną wersję terminu ekonomicznego. Różnica między wyrażeniami *nisko rozwinięte* i *rozwijające się* polega na tym, że pierwsze wyrażenie nazywa stan, coś dokonanego, drugie – przez zastosowanie imiesłowu przymiotnikowego czynnego wskazuje na trwający proces. Jednocześnie nie można zaprzeczyć, że terminy te są nacechowane – pierwszy negatywnie, drugi – pozytywnie, zawiera w sobie bowiem perspektywę terażniejszości w połączeniu z przyszłością.

Obok sprawiedliwości, jako wartość ujawnia się również odpowiedzialność:

- (46) Sprawiedliwe działanie w kwestiach klimatycznych oznacza także, że kraje o gospodarkach energochłonnych zauważą własną odpowiedzialność za skutki zmian klimatycznych i wspólnie z mniej energochłonnymi krajami Południa globu znajdą drogi rozwiązania⁵².
- (47) Kraje biedne odczuwają najbardziej skutki globalnych zmian klimatu, jak huragany, powodzie, czy susze. <...> Co na to chrześcijanie? Czy w imię odpowiedzialności za cały świat jesteśmy w stanie przeciwstawić się nadkonsumpcji i zmienić swój styl życia na bardziej skromny?⁵³

W kontekstach uwidacznia się przede wszystkim kwestia braku i uciekania od odpowiedzialności przez państwa wysoko rozwinięte: *przerzucanie następstw zmian*

51 Wyrażenie *państwa Południa* jest w dyskursie ekonomicznym stosowane synonimicznie wobec *krajów rozwijających się* (Wieloch 2015).

52 Tamże.

53 <https://www.swietostworzenia.pl/nasze-dzialania/ochrona-klimatu/413-dlaczego-szczyt-klimatyczny-jest-wazny-dla-katolika> (dostęp: 06.11.2020).

klimatycznych (45), co implikuje przerzucanie odpowiedzialności, *zrucanie odpowiedzialności na innych* (49), *zauważenie własnej odpowiedzialności* (46), co z kolei sugeruje, że dotychczas nie została ona zauważona. Odpowiedzialność ma również wymiar szerszy – w cytacie (47) mówi się o *chrześcijanach*, zaś w kontekście (49) pojawia się określenie *wszyscy mieszkańcy naszego globu* <...>. Brak odpowiedzialności dotyczy więc nie tylko wybranych krajów, ale wszystkich ludzi. W cytacie (50) mówi się ponadto o konieczności wypracowania *odpowiedzialnego stanowiska*. Różny jest także wymiar przedmiotu odpowiedzialności – w odniesieniu do krajów wysoko rozwiniętych podkreśla się odpowiedzialność za kryzys klimatyczny, zaś w przypadku chrześcijan – odpowiedzialność za *cały świat*.

Kolejną wartością, powiązaną z poprzednimi, jest *solidarność*:

- (48) Są dwie zasady na jakich powinny się opierać wszelkie zmagania o powstrzymanie zmian klimatycznych na świecie: sprawiedliwość międzypokoleniowa oraz solidarność z krajami Południa – podkreśla napisany na zamówienie Konferencji Episkopatów Unii Europejskiej raport <...>⁵⁴.
- (49) „Konferencja klimatyczna <...> okaże się sukcesem lub porażką w zależności od tego, jakie konkretne zobowiązanie podejmą rządy, szczególnie największych i najpotężniejszych krajów. <...> Jednak ostatecznie wszystko zależeć będzie od sumy zachowań wszystkich mieszkańców naszego globu, zbyt często przyzwyczajonych do zrzucania odpowiedzialności na innych. Papież w encyklice *Caritas in veritate* słusznie mówi o «nowym stylu życia» i przypomina, że ekologia bazuje na właściwym stosunku do przyrody, a także do innych ludzi. Jest to więc problem każdego z nas” – ks. Federico Lombardi⁵⁵.
- (50) Mam nadzieję, że wszyscy członkowie społeczności międzynarodowej potrafią wypracować wspólne, odpowiedzialne, wiarygodne i wspierające stanowisko, które będzie odzewem na to niepokojące i złożone zjawisko, mając na uwadze potrzeby najbiedniejszych mieszkańców i przyszłych pokoleń – powiedział przed poprzednio urzędującym papieżem, Benedykt 16⁵⁶.

W najogólniejszym sensie solidarność obejmuje wszystkich ludzi na świecie, nazwanym *naszym globem*, zaś ludzkość – *społecznością międzynarodową*. W cytacie (43) pojawia się również określenie *globalna wspólnota*, które ma wymiar zarówno geograficzny, jak i społeczny. Solidarność obejmuje także działanie, o czym świadczą następujące fragmenty kontekstów: *suma zachowań* (49), *wspólne stano-*

54 Tamże.

55 Tamże.

56 Tamże.

wisko (50), kraje <...> zauważą własną odpowiedzialność <...> i wspólnie z krajami Południa znajdą drogi rozwiązania (46).

„Człowiek jest zawsze solidarny z kimś i dla kogoś”, pisał Józef Tischner (2000a, 12) i wskazywał najgłębszy rodzaj solidarności – solidarność sumień, opartą na godności człowieka:

„Cóż znaczy być solidarnym? Znaczy nieść ciężar drugiego człowieka <...>. Gdy rodzi się solidarność, budzi się mowa i słowo <...>. Wtedy człowiek nosi na swych plecach drugiego człowieka. Solidarność mówi, woła krzyczy, podejmuje ofiary” (Tischner 2000b, 9).

W nauce chrześcijańskiej solidarność ma również wymiar przede wszystkim międzyludzki. W zacytowanych kontekstach kilkakrotnie była mowa o najsłabszych i cierpiących – według Tischnera solidarność jest „przede wszystkim dla tych, których poranili inni ludzie i którzy cierpią cierpieniem możliwym do uniknięcia, przypadkowym, niepotrzebnym” (Tischner 2000a, 15). Kryzys klimatyczny, wywołany działalnością ludzką, jest również sytuacją powodującą cierpienie, którego można było uniknąć.

Wreszcie ujawnia się wąskie rozumienie solidarności w odniesieniu do państw dotkniętych najmocniej skutkami kryzysu klimatycznego (bezpośrednio wyrażone w cytacie (48)), z niej z kolei wypływa idea rzecznicstwa:

- (51) Rzecznicstwo oznacza zabieranie głosu w imieniu innych – ponoszących skutki i ofiar zmian klimatu, a jednocześnie obejmuje własną, odpowiedzialną perspektywę. Rzecznicstwo rozumiane jest jako relacja – ze sobą samym i z innymi⁵⁷.
- (52) W Poznaniu 80 biskupów i przedstawiciele 170 katolickich organizacji humanitarnych z całego świata z inicjatywy Caritas Internationalis zainaugurowało kampanię na rzecz sprawiedliwości klimatycznej, apelującej o pomoc krajom rozwijającym się, które najsilniej odczuwają negatywne skutki zmian klimatu⁵⁸.

Rzecznik w tym kontekście to ‘ten, kto występuje w czyimś imieniu’ (SJP PWN), ale również – ‘ten, kto występuje w obronie kogoś lub czegoś, kto popiera jakąś sprawę’ (SJP PWN). W drugim znaczeniu ujawnia się aktywna postawa osoby przyjmującej rolę rzecznika, która nie tylko jest pośrednikiem, ale okazuje poparcie i pomoc, a to znaczenie realizuje się w kontekście (52).

W narracji ekologów chrześcijańskich uwidacznia się perspektywa myślenia o przyszłości, która w narracji młodych aktywistów była silnie eksponowana. W tym

57 <https://pielgrzymkadaklimatu.pl/dlaczego-pielgrzymujemy/sprawiedliwosc-klimatyczna/> (dostęp: 06.11.2020).

58 <https://www.swietostworzenia.pl/nasze-dzialania/ochrona-klimatu/413-dlaczego-szczyt-klimatyczny-jest-wazny-dla-katolika> (dostęp: 06.11.2020).

przypadku chodzi jednak nie tyle o przyszłość życia na Ziemi, ale o perspektywę pokoleniową. W kontekście (48) pojawia się *sprawiedliwość międzypokoleniowa* (choć to określenie sugeruje również relację między obecnie żyjącymi pokoleniami), a także mowa jest o *przyszłych pokoleniach* (44), (50) oraz o *cierpiących w przyszłości* (45).

Priorytetyzacji w narracji ekologów chrześcijańskich ulegają zatem ludzie. Natura (rozumiana jako zwierzęta, rośliny, środowisko naturalne) jest zawsze na dalszym miejscu, co można wywnioskować na podstawie kolejności, w jakiej określone człony pojawiają się w zdaniu:

- (53) Powodzie, burze, silne ulewy, upały i susze niszczą żniwa i zmieniają siedliska ludzi, zwierząt i roślin. Zaczyna brakować wody, pojawia się głód, ludzie muszą opuszczać swoje ojczyzny lub sięgać po kosztowne środki ochronne⁵⁹.
- (54) Nie da się już zaprzeczać, że zmiany klimatu stanowią zagrożenie i naruszenie praw człowieka obecnych i przyszłych pokoleń. Niezaprzeczalne jest również to, że zmiany klimatu niszczą siedliska roślin i zwierząt⁶⁰.
- (55) Nie należy skupiać się wyłącznie na katastrofie ekologicznej, ale również na jej oddziaływaniu na stosunki społeczne oraz wzajemnych oddziaływaniach stosunków władzy i relacji między płciami, jak również na relacjach człowieka z przyrodą⁶¹.

Jednym ze źródeł informacji o wartościowaniu może być szyk wyrażen w grupach wyrazowych i tekstach, a „na pozycji pierwszej stawiany jest z reguły człon aksjologicznie ważniejszy” (Bartmiński 2003, 78). Z kontekstów (53–55) możemy odczytać zatem hierarchizację bytów, na szczycie której znajduje się człowiek, a zwierzęta i rośliny niżej. Choć wprowadzone zostały przez partykułę włączającą *również*, raczej chodzi o to, że skutki kryzysu klimatycznego są w takim samym stopniu szkodliwe dla ludzi, jak i zwierząt oraz roślin, jednak w stosunku do tych drugich nie są tak samo ważne.

Skoro człowiek znajduje się w centrum omawianej narracji, to eksponowane są konsekwencje kryzysu klimatycznego związane z warunkami bytowymi: *niszczenie żniw i siedlisk, brak wody, głód* (53). W kontekstach (54) i (55) zwraca się również uwagę na społeczny aspekt tych konsekwencji: *zagrożenie i naruszenie praw człowieka, oddziaływania na stosunki społeczne, oddziaływania stosunków władzy i relacji między płciami*.

59 <https://pielgrzymkadlaklimatu.pl/dlaczego-pielgrzymujemy/sprawiedliwosc-klimatyczna/> (dostęp: 06.11.2020).

60 Tamże.

61 Tamże.

4. Wnioski

Na podstawie przeprowadzonych analiz można stwierdzić, że w wybranych narracjach ujawniają się podobne zestawy wartości. Pierwsza narracja koncentruje się wokół podmiotu – nas, młodych osób i naszej przyszłości, dlatego też ujawniają się takie wartości jak odpowiedzialność, edukacja i działanie, a także sprawiedliwość i solidarność. W drugiej zaś, będącej reprezentacją stanowiska polskiego rządu, priorytetowe miejsce zajmuje polski rozwój gospodarczy, który stanowi punkt odniesienia dla wartości takich jak odpowiedzialność, sprawiedliwość, bezpieczeństwo wynikające z poczucia zagrożenia. Z kolei w trzeciej narracji najsilniej eksponowani są oni – ofiary niesprawiedliwości i nierówności wynikających z kryzysu klimatycznego. Obok wartości takich jak sprawiedliwość i odpowiedzialność, pojawia się rzecznictwo na rzecz słabszych, solidarność i myślenie o przyszłości.

Nie są one przypadkowe – wzajemnie się warunkują, dlatego też możemy mówić o ich usieciowieniu. Niektóre łączą się na poziomie znaczeniowym, jak w przypadku solidarności i odpowiedzialności, pozostałe – na poziomie pojęciowym. Uznanie własnej odpowiedzialności wymaga sprawiedliwości w działaniach, podejmowanych w imię solidarności ze wszystkimi ludźmi na świecie. O ścisłych związkach między wyróżnionymi wartościami świadczy również to, że występują często w połączeniach, np. *sprawiedliwość i solidarność, odpowiedzialność i sprawiedliwość*.

Nawet jeśli nazwy wartości są identyczne, jak w przypadku odpowiedzialności, solidarności czy sprawiedliwości, to mają one różne źródła i konteksty. Narracja aktywistów klimatycznych opiera się na wiedzy naukowej, dlatego tak ważną rolę przywiązuje się w niej do edukacji i działania. W narracji premiera Morawieckiego kluczowe miejsce zajmuje z kolei interes gospodarczy, natomiast narracja ekologów chrześcijańskich opiera się na nauce chrześcijańskiej, a rozumienie wyodrębnionych wartości ma źródła w Biblii.

Kryzys klimatyczny stawia kluczowe pytania o miejsce człowieka w świecie i odpowiedzialność za ten świat. Nie bez powodu w debacie naukowej i publicznej pojawiło się słowo *antropocen*, nazywające czas, w którym żyjemy, a którego początek wyznacza się wraz z nastaniem epoki industrialnej. Kryzys klimatyczny wyznacza konieczność

radykalnego przededefiniowania tradycyjnego pojęcia natury / przyrody. Nie ma powrotu do rozumienia przyrody jako danego z góry i stabilnego tła ludzkich działań. Nie jest ona już neutralna, ale nabiera wymiaru politycznego i aksjologicznego <...>. Dyskurs neutralnych etycznie „zasobów naturalnych”, biernie oczekujących na wykorzystanie, ulega <...> kompromitacji (Bińczyk 2018, 106–107).

Jeden z transparentów podczas protestu MSK brzmiał „Jesteśmy zagrożonym gatunkiem”⁶². Z jednej strony widoczna jest tu próba przełamania antropocentrycznego postrzegania świata i próba myślenia w perspektywie gatunkowej, naukowej. Z drugiej zaś – w zaprezentowanych narracjach, również młodych aktywistów, często zwracano uwagę na to, że kryzys klimatyczny jest jednocześnie kryzysem praw człowieka i wskazywano na jego liczne konsekwencje w wymiarze bytowym i społecznym. Będąc podstawą kultury ludowej idea solidarności z życiem, oparta na przekonaniu o tym, że we wszystkich elementach świata tkwi element psychiczny, wynika z myślenia antropocentrycznego (Niebrzegowska-Bartmińska 2018). Przekroczenie tego sposobu myślenia, w świetle przedstawionych analiz, wydaje się zatem niemożliwe.

LITERATURA

- BARTMIŃSKI JERZY, 2003, Miejsce wartości w językowym obrazie świata, *Język w kręgu wartości*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 59–86.
- BIŃCZYK EWA, 2018, *Epoka człowieka. Retoryka i marazm antropocenu*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- HANSEN JAMES I IN., 1981, Climate Impact of Increasing Carbon Dioxide, *Science* 213, 957–966.
- KRZESZOWSKI TOMASZ, 1994, Parametr aksjologiczny w przedpojęciowych schematach wyobrazeniowych, *Etnolingwistyka* 6, 29–51.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA STANISŁAWA, 2018, Solidarność z życiem w kulturze tradycyjnej – od zasady do postulatu, *Z polskich studiów slawistycznych*, red. B. Zieliński, seria 13, t. 1, *Literaturoznawstwo, kulturoznawstwo, folklorystyka*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 195–203.
- PUZYNINA JADWIGA, 1989–1991, Jak pracować nad językiem wartości?, *Język a kultura* 2, *Zagadnienia leksykalne i aksjologiczne*, red. J. Bartmiński, J. Puzynina, Wrocław: Wiedza o Kulturze, 129–137.
- PUZYNINA JADWIGA, 1992, *Język wartości*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- PUZYNINA JADWIGA, 1993, O znaczeniu wartości, *Nazwy wartości. Studia leksykalno-semantyczne*, red. J. Bartmiński, M. Mazurkiewicz-Brzozowska, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 9–21.
- ROSER DOMINIC I IN., 2015, Advancing the interdisciplinary dialogue on climate justice, *Climatic Change* 133, 349–359.
- THOMAS WILLIAM, ZNANIECKI FLORIAN, 1976, *Chłop polski w Europie i Ameryce* 1, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- TISCHNER JÓZEF, 2000a, Wspólnota, J. Tischner, *Etyka solidarności*, Kraków: Wydawnictwo Znak, 12–15.

62 Zdjęcie tego transparentu można znaleźć na stronie: <https://www.msk.earth/kim-jestesmy> (dostęp: 20.11.2020).

- TISCHNER JÓZEF, 2000b, *Solidarność sumień*, J. Tischner, *Etyka solidarności*, Kraków: Wydawnictwo Znak, 7–11.
- WIELOCH JUSTYNA, 2015, Kraje rozwijające się w ugrupowaniach integracyjnych, *Ekonomia Międzynarodowa* 9, 40–49.

SKRÓTY

- MSK – Młodzieżowy Strajk Klimatyczny
- SJP PWN – *Słownik języka polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/>
- WSJ – *Wielki słownik języka polskiego PAN*, red. P. Źmigrodzki, Kraków, 2007, <http://www.wsjp.pl>
- UE – Unia Europejska

The Axiological Aspect of Contemporary Narratives on Climate

Summary

Climate crisis is the biggest challenge of today's world. That is why climate can be perceived as value for particular groups of people. The aim of the article is to present certain values which appear in contemporary narratives on climate crisis. Each of the three chosen narratives represents different point of view: young climate activists', Polish prime minister Mateusz Morawiecki's and Christian ecologists'.

There are two approaches to relation between language and values in Polish linguistics. The first one originates in structuralistic approach to language and is represented by Jadwiga Puzynina. It concentrates around the way and scope of expressing values with linguistic units. The second approach is a holistic one, represented by Tomasz Krzeszowski. It is based on cognitive linguistics and assumption that axiology is based on human experience of reality. Declaring a holistic approach, Jerzy Bartmiński claimed that values are also conditioned by human's culture experience. As a culture linguist Bartmiński connected axiology with linguistic image of world which is dependent on assumed system of values in particular culture.

The most important value in the first narrative is future, perceived as severely threatened. The sense of threat is based on scientific knowledge which is also connected with the need of raising awareness and educating. Another significant value is responsibility, which should be taken by countries with the most harmful economies. Such division of responsibility comes out of the idea of climate equality. In this narrative appears as value also solidarity, e.g. in need of united action.

The Polish prime minister's narrative is based on economic context, which means that one of the most important values is economic development and safety. Responsibility is considered in relation to Polish citizens. Equality refers to dividing actions proportionally to responsibility of carbon dioxide's emission. Particularly in this narrative appear implications of threatening Polish economy and Poland is viewed as a victim of inequality.

The Christian ecologists' narrative concentrates around climate equality. It is oriented with victims of climate crisis's consequences who are the poorest and most vulnerable, being at the same time the least responsible for fossil fuels' global emission. The more economically developed countries should take their responsibility for climate changes while Christians are also called to speak in the name of those who cannot. Thus another important value in this narrative is solidarity, necessary in both working out solutions and taking action.

In each narrative appears a particular set of values connected with one another. Combined as a web, they correspond on both semantic and conceptual level.

KEYWORDS: values, climate crisis, axiolinguistics.
